

KOMISIYO Y'IGIHUGU Y'UBURENGAZIRA BWA MUNTU

UBURENGAZIRA BW'UMWANA

Kigali, Mutarama 2022

1. UMWANA NI MUNTU KI ?

Umwana ni umuntu wese utarageza ku myaka cumi n'umunani (18) y'amavuko (Ingingo ya mbere y'Amasezerano Mpuzamahanga yerekeye uburenganzira bw'umwana n'ingingo ya 3(6°) y'Itegeko n°71/2018 ryo ku wa 31/08/2018 ryerekeye kurengera umwana).

2. KUKI UMWANA AGOMBA KURENGERWA BY'UMWIHARIKO ?

Umwana agomba kurengerwa kubera impamvu z'ingenzi eshatu (3) :

❖ Umwana agomba kurengerwa kuko ari umuntu

Uburenganzira umuntu abukomora kuri kamere muntu avukana. Niyo mpamvu umwana agomba kurengerwa kuko nawe ari umuntu.

❖ Umwana agomba kurengerwa kuko ari umunyantege nke

Umwana iyo avutse akenera abamwitaho kugirango ashobore gukomeza kubaho no gukura neza yaba mu gihagararo no mu mitekereze kuko aba ataragira imbaraga z'umubiri n'ubwenge bihagije.

❖ Umwana agomba kurengerwa kuko ariwe mizero y'ejo hazaza

Umwana ni we muntu mukuru w'ejo hazaza; niwe uvamo umuyobozi n'umukozi mu nzego zinyuranye, umubyeyi n'umuturage mwiza. Iyo uburenganzira bwe bwubahirijwe avamo umuntu mukuru wuzuye ufite indangagaciro zimufasha kubana n'abandi mu mahoro, akigirira akamaro, akakagirira umuryango we ndetse n'igihugu.

3. AMAHAME SHINGIRO Y'UBURENGAZIRA BW'UMWANA

Uburenganzira bw'umwana bushingiye ku mahame ane(4) y'ingenzi akurikira :

➤ Kutavangurwa

Abana bose barengerwa kimwe nta vangura iryo ari ryo ryose. icyakora, ibyemezo n'ingamba byihariye bifatiwe abana bafite ibibazo byihariye ntibifatwa nk'ivangura" (Ingingo ya 5 y'Itegeko ryerekeye kurengera umwana).

Ibikorwa bivangura abana bibaho n'ubwo bimwe bititabwaho cyangwa ngo byamaganwe kuko biba byaramenyerewe.

➤ Inyungu z'umwana

Inyungu z'umwana ni ikintu cyose cyamugirira akamaro mu rwego rw'imibereho myiza, ubuzima, uburezi, umutekano n'ibindi.

Ingingo ya 3 (1) y'Amasezerano Mpuzamahanga yerekeye uburenganzira bw'umwana ivuga ko "mu byemezo byose bireba umwana byaba iby'inzego za Leta cyangwa iby'abikorera ku giti cyabo zita ku mibereho myiza, byaba iby'ubucamanza, iby'ubutegetsu cyangwa iby'inzego zishinga amategeko, icyagirira umwana akamaro nicyo kigomba kwitabwaho mbere y'ibindi byose".

➤ Kubaho no gukura neza

Ibikorwa umwana byose bigomba kuba bigamije gushimangira uburenganzira bwe bwo kubaho no gukura neza.

Umwana wese afite uburenganzira akomora ku mpamvu y'uko ariho. Ibihugu byashyize umukono ku masezerano yerekeye uburenganzira bw'umwana bikora uko bishoboye kugirango umwana abeho kandi akure neza (**Ingingo ya 6 y'amasezerano yerekeye uburenganzira bw'umwana**).

➤ **Kumva ibitekerezo by'umwana**

Ihame ryo gutega abana amatwi rigamije kurinda abana ivangura no kubatoza hakiri kare kuzavamo abantu bakuru bagira uruhare mu bibakorerwa no muri sosiyete muri rusange.

Ikigero cy'umwana n'ubwenge bye bigomba kwitabwaho, ari nabyo bituma umwana ashobora gutanga ibitekerezo bye binyujijwe ku mubyeyi we cyangwa undi ubishinzwe (**Ingingo ya 9 y'Itegeko n°71/2018 ryo ku wa 31/08/2018 ryerekeye kurengera umwana**).

4. BUMWE MU BURENGANZIRA BW'UMWANA BUBUGWA MU MASEZERANO MPUZAMAHANGA NO MU MATEGEKO Y'IGIHUGU

Umwana afite uburenganzira nk'ubw'abantu bakuru ariko agira uburenganzira bwihariye bushingiye ku kuba ari umwana. Ubw'ingenzi twavugaga ni ubukurikira:

➤ **Uburenganzira bwo kubaho** : Umuntu wese afite uburenganzira bwo kubaho. Ntawe ushobora kuvutswa ubuzima mu buryo bunyuranyije n'amategeko (**Ingingo ya 12 y'Itegeko Nshinga**).

Uburenganzira bw'umwana bwo kubaho ni ukurinda ubuzima bwe akabungabungwa kuva agisamwa kugirango ashobore gukomeza kubaho kandi akure neza, azavemo umuntu mukuru wuzuye.

➤ **Uburenganzira bwo kugira ibimuranga**

Umwana afite uburenganzira bwo kugira ibimuranga, iby'ibanze muri byo bikaba ari izina, ubwenegihugu n'isano y'umuryango. Umwana udafite ibimuranga bizwi, Leta ifite inshingano zo kumufasha kubigira.

Iyo umwana avutse agira **uburenganzira bwo kwandikishwa mu bitabo by'irangamimerere**. Ababyeyi be cyangwa undi wese ubyemererwa n'itegeko bagomba kumwandikisha mu irangamimerere kugirango igihugu kimenye ko ariho, kimuteganyirize mu igenamigambi ryacyo.

➤ **Uburenganzira bw'umwana ku mikurire iboneye**

Umwana afite uburenganzira ku mikurire iboneye. Buri mubyeyi afite inshingano yo kwita ku mwana kuva agisamwa kugira ngo agire imikurire iboneye" (**Ingingo ya 4 y'Itegeko ryerekeye kurengera umwana**).

Kugira ngo umwana akure neza agomba guhabwa iby'ibanze nkenerwa birimo amafunguro afite intungamubiri zihagije, kugirirwa isuku, kwambikwa, kuryama heza n'ibindi.

➤ **Uburenganzira bwo kurindwa ihohoterwa**

Umwana afite uburenganzira bwo kurindwa ihohoterwa iryo ari ryo ryose (ihohoterwa rishingiye ku gitsina nko gusambanywa cyangwa gushorwa mu busambanyi; ihohoterwa ribabaza umubiri cyangwa ubwonko nko gukubitwa, gutotezwa, guhutazwa, gusuzugurwa; gushorwa mu biyobyabwenge, gukoreshwa imirimo ivunanye n'ibindi).

➤ **Uburenganzira bwo kwitabwaho no kurindwa n'ababyeyi**

Umwana wese afite uburenganzira bwo kwitabwaho no kurindwa n'ababyeyi be kandi aho bishoboka akabana na bo. Nta mwana ugomba gutandukanywa n'ababyeyi be atabishaka, keretse iyo ubutabera bwemeje ku buryo bukurikije amategeko akoreshwa muri urwo rwego, ko iryo tandukana rifitiye umwana akamaro (**Ingingo ya 19 y'Amasezerano nyafurika ku burenganzira n'imibereho myiza by'umwana**).

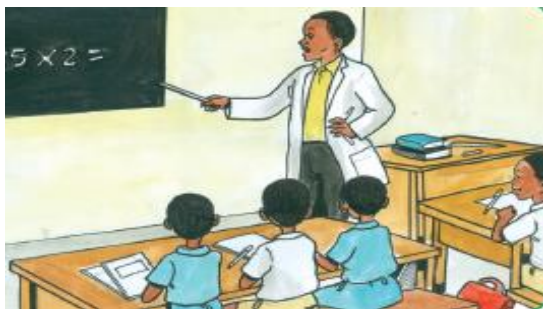

➤ **Uburenganzira ku burezi**

Uburenganzira ku burezi ni inkingi y'imibereho myiza y'abana by'umwihariko n'umuryango nyarwanda muri rusange.

Iyo uburenganzira bw'Umwana ku burezi bwubahirijwe arajijuka akagira ubushobozi bwo guharanira kugira

imibereho myiza no kwiteza imbere ndetse akagira uruhare mu iterambere ry'igihugu.

Iyubahirizwa ry'uburenganzira bw'umwana ku burezi bigira ingaruka nziza z'igihe kirekire ku mibereho ye, ku buzima bwe, ku mibanire ye n'abandi no ku iterambere ry'igihugu.

➤ **Uburenganzira ku butabera**

Umwana wese ukurikiranyeho cyangwa wahamwe n'icyaha afite uburenganzira bwo gufatwa mu buryo bwihariye bihuye n'uburyo umwana yumva icyubahiro n'agaciro bye kandi bigafasha umwana kurushaho kubaha uburenganzira bwa muntu n'ubwisanzure bw'ingenzi bw'abandi (**Ingingo ya 17 y'Amasezerano Nyafurika yerekeye uburenganzira n'imibereho myiza by'umwana**).

Imibereho bwite y'umwana ukurikiranywe mu butabera cyangwa wakorewe icyaha igomba kubahwa, kurindwa no kurengerwa mu nzego zose z'imukurikiranire yose y'icyaha. Umwana udafite umwishingizi, Leta niyo imushakira umwunganira mu gihe aburana mu nkiko (**Ingingo ya 26 y'Itegeko ryerekeye kurengera umwana**).

➤ **Uburenganzira bw'umwana ufite ubumuga**

Umubyeyi afite inshingano yo kwita ku mwana ufite ubumuga. Leta yita ku mwana ufite ubumuga bwihariye

bw'umubiri cyangwa ubwo mu mutwe iyo bibaye ngombwa. Umwana ufite ubumuga bwihariye bw'umubiri cyangwa bwo mu mutwe ashirwa mu kigo cyabigenewe kugira ngo yitabweho kandi avurwe mu gihe bibaye ngombwa (**ingingo ya 18 y'Itegeko ryerekeye kurengera umwana**).

➤ **Uburenganzira bw'umwana w'impunzi**

Umwana usaba kwemerwa nk'impunzi cyangwa wemewe nk'impunzi hakurikijwe ibiteganywa n'amategeko abigenga, yaba ari wenyine cyangwa ari kumwe n'ababyeyi be cyangwa undi muntu, afashwa kubona uburenganzira yemererwa (**ingingo ya 19 y'Itegeko ryerekeye kurengera umwana**).

➤ **Uburenganzira bw'umwana wanduye cyangwa urwaye indwara idakira**

Umwana wanduye cyangwa urwaye indwara idakira arindwa ku buryo bwihariye kandi agafashwa na Leta hakurikijwe amikoro yayo (**ingingo ya 20 y'Itegeko ryerekeye kurengera umwana**).

➤ **Uburenganzira bw'umwana ubana na nyina muri gereza**

Umugore utwite cyangwa ufite umwana utarageza ku myaka itatu (3) y'amavuko afungirwa mu gice cya gereza cyabugenewe (**ingingo ya 21 y'Itegeko ryerekeye kurengera umwana**).

➤ **Uburenganzira ku buzima**

Buri mubyeyi cyangwa undi muntu wese ufite ububasha ku mwana ku bw'itegeko afite inshingano yo kumusuzumisha no kumuvuza igihe cyose arwaye (**ingingo ya 7 y'Itegeko ryerekeye kurengera umwana**).

Umwana wese uri mu Rwanda ashakirwa ubwishingizi bw'indwara hakurikijwe amategeko abigenga. Leta itangira abana b'imfubyi batishoboye n'abandi bana batagira kivurira amafaranga y'ubwishingizi bw'indwara, byemejwe n'urwego rw'ibanze rubifitiye ububasha (**ingingo ya 6 y'Itegeko ryerekeye kurengera umwana**).

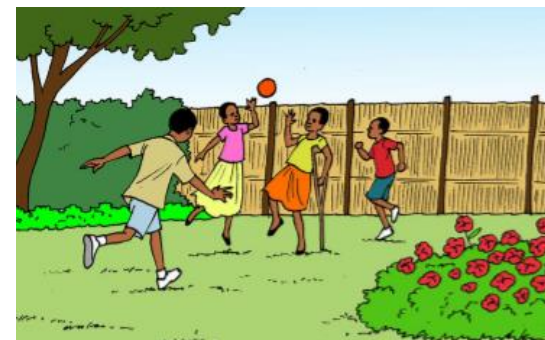
Umwana agomba kwitabwaho kuva agisamwa na nyuma yo kuvuka kugirango agire ubuzima bwiza.

➤ **Ubwisanzure bw'umwana mu mitekereze, mu kugaragaza ibitekerezo bye, kugira umutimanama no guhitamo idini**

Bitewe n'ikigero agezemo, umwana afite uburenganzira ku bwisanzure bwo gutekereza, ubwo kugaragaza ibitekerezo bye, ubwo kugira umutimanama no guhitamo idini abigiriwemo inama kandi abiyobowemo nta gahato n'ababyeyi be cyangwa umwishingizi we (**ingingo ya 9 y'Itegeko ryerekeye kurengera umwana**).

➤ **Uburenganzira bwo kwidagadura**

Umwana agomba guhabwa ibyangombwa bijyanye n'imikino n'imyidagaduro ndetse akanahabwa ikiruhuko byose bigamije imibereho myiza ye n'umuco.

Gukina ku bana ni ingirakamaro, bigira uruhare rukomeye mu gutuma umwana agira ubuzima bwiza yaba mu

mitekerereze no ku mubiri. Bifasha abana kunguka ubwenge, kwisanzura no kuvumbura impano bifitemo. Bibafasha kandi gusabana n'abandi bana no guhorana ibyishimo kuko biruhura umubiri n'ubwonko ndetse bikabafasha gusohora ibiyumviro byabo.

5. INSHINGANO ZA BURI WESE MU KURENGERA UMWANA

Itegeko Nshinga rya Repubulika y'u Rwanda, mu ngingo yaryo ya 19 ivuga ko Umwana wese afite uburenganzira bwo kurengerwa ku buryo bwihariye n'umuryango we, abandi Banyarwanda na Leta bitewe n'ikigero n'imibereho arimo nk'uko biteganywa n'amategeko y'u Rwanda ndetse n'amategeko mpuzamahanga.

5.1. Inshingano z'umuryango

Ababyeyi cyangwa abandi bantu bita ku mwana nibo bashinzwe mbere na mbere kumurera no kumufasha gukura neza, bityo bakaba bagomba guhora bazirikana inyungu z'umwana; kumuha ibyangombwa akeneye kugirango ashobore gukura neza, bakurikije ubushobozi n'umutungo byabo no gukora ku buryo atozwa imyifatire myiza yo mu rugo, ku buryo bwa kimuntu kandi bumuhesha agaciro n'icyubahiro (**Ingingo ya 20 y'Amasezerano Nyafurika ku burenganzira n'imibereho myiza by'umwana**).

5.2. Inshingano za Leta

Leta ifite inshingano eshatu (3):

- **Inshingano yo kubaha uburenganzira bw'Umwana (obligation to respect)**: bisobanuye ko Leta igomba gukora ibishoboka kugira ngo umwana abone uburenganzira, Leta ntigomba kugira aho ibangamira ubwo burenganzira.

- **Inshingano yo kurengera uburenganzira bw'Umwana (obligation to protect)**: Leta ifite

inshingano yo gukora ibishoboka byose ikarinda ko habaho umuntu cyangwa ikintu cyabangamira uburenganzira bw'umwana.

Urugero: Gushyiraho ibihano ku wahungabanya uburenganzira bw'umwana.

- **Inshingano yo gushyira mu bikorwa uburenganzira bw'umwana (obligation to fulfill)**: Leta ifite inshingano yo gushyiraho amategeko, politiki, ingamba, porogaramu, inzego, uburyo butuma Umwana agera ku burenganzira bwe mu by'ubukungu, imibereho myiza n'umuco.

Ingero: hashyizweho amategeko anyuranye arengera uburenganzira bw'umwana, Politiki y'uburezi, Porogaramu y'Igihugu mbonezamukire y'abana bato, gahunda ya Tubarerere mu Muryango, gahunda y'uburezi bw'ibanze bw'imyaka 12, gahunda yo kugaburira abana ku ishuri, Inshuti z'Umuryango n'ibindi.

5.3. Inshingano z'umwana

Buri mwana afite inshingano agomba kuzuzwa mu muryango we, mu muryango mugari, mu gihugu cy'e, imiryango yemewe n'amategeko no mu muryango mpuzamahanga. Umwana, hakurikijwe imyaka ye n'ubushobozi bwe, afite inshingano zo guharanira ubumwe bw'umuryango, kubaha ababyeyi be, abamukuriye n'abayobozi igihe cyose no kubafasha igihe ari ngombwa; gukorera igihugu cy'e agiha imbaraga n'ubwenge bye; kubungabunga no no gushyigikira ubumwe mu bo babana n'ubw'igihugu muri rusange (**Ingingo ya 31 y'Amasezerano Nyafurika ku burenganzira n'imibereho myiza by'umwana**).

6. IBIHANO BITEGANYIJWE KU BYAHA BIKORERWA ABANA

Ibyaha bikorerwa abana ni byinshi kandi amategeko yateganyirije ibihano ababikora. Bimwe muri ibyo byaha ni ibikurikira:

- Icyaha cyo gusambanya umwana;
- Icyaha cyo guhoza umwana ku nkeke cyangwa kumuha ibihano biremereye;
- Icyaha cyo guha umwana inzoga cyangwa itabi cyangwa kubimugurisha;
- Icyaha cyo kwirengagiza inshingano z'umubyeyi cyangwa umwishingizi nta mpamvu;
- Icyaha cyo kwambura umwana ababyeyi be, abishingizi be cyangwa abo asanzwe abana na bo;
- Icyaha cyo guta cyangwa gutererana umwana;
- Icyaha cyo gushora umwana mu busabirizi;
- Icyaha cyo gukubita cyangwa gukomeretsa ku bushake;
- Icyaha cyo kwereka umwana amashusho yerekeranye n'ishimishamubiri rishingiye ku gitsina cyangwa kumwumvisha amajwi yaryo;
- Icyaha cyerekeye imirimo ibujijwe ku mwana.

6. IBYO KOMISIYO IKORA MU BIJANYE NO GUTEZA IMBERE NO KURENGERA UBURENGANZIRA BW'UMWANA

Ingingo ya 6(4°), y'itegeko n° 19/2013 ryo ku wa 25/03/2013 rigena inshingano, imiterere n'imikorere bya Komisiyo nk'uko ryahinduwe n'itegeko n° 61/2018 ryo ku wa 24/08/2018, iha Komisiyo inshingano yihariye yo kugenzura by'umwihariko iyubahirizwa ry'uburenganzira bw'umwana.

Ni muri urwo rwego Komisiyo ikora ibikorwa binyuranye mu rwego rwo guteza imbere no kurengera uburenganzira bw'umwana. Muri byo harimo:

- Kwakira no gukurikirana ibibazo bigaragaramo ihohoterwa ry'uburenganzira bw'umwana;
- Gukora igenzura ku iyubahirizwa ry'uburenganzira bw'umwana;
- Gukora ubushakashatsi ku bibazo bibangamiye uburenganzira bw'umwana;
- Kugaragariza inzego bireba ibikwiye gukosorwa kugirango uburenganzira bw'umwana bwubahirizwe no gukurikirana uko bishyirwa mu bikorwa.
- Gukangurira abaturarwanda mu byiciro binyuranye uburenganzira bw'umwana ikanabashishikariza kubwubahiriza no kuburengera.
- Komisiyo kandi yashyizeho Urwego rushinzwe Igenzura ry'Iyubahirizwa ry'Uburenganzira bw'Umwana (Observatoire des Droits de l'Enfant/ Observatory of Child's Rights) rukorera ku rwego rw'Akagari, urw'Umurenge, urw'Akarere no ku rwego rw'Igihugu. Urwo rwego ruha Komisiyo raporo ku bibazo bijyanye n'ihohoterwa ry'uburenganzira bw'umwana kugirango ibikurikirane ikore ubuvugizi mu nzego bireba.

Umwana witaweho, akura neza

B.P: 269 KIGALI-RWANDA

Hotline: 3430, (+250) 788304878

Email: info@cndp.org.rw

Twitter: [@HumanRightsRW](https://twitter.com/HumanRightsRW)

Site Internet: www.cndp.org.rw

7. UMWANZURO

Ibyo umwana akorerwa akiri muto kuva akiri munda nibyo biha ubwonko bwe umurongo w'ubuzima bwe bwose, bikagira ingaruka ku mikurire ye y'igihagararo, imitekerereze, imyigire n'imyitwarire ye mu bandi, mu muryango no ku iterambere ry'Igihugu muri rusange.

Niyo mpamvu ari ngombwa ko buri wese agira uruhare mu kurengera uburenganzira bw'umwana kugirango akure neza, agire ubuzima bwiza buzira ihohoterwa.